

تأثیر مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا

محمدتقی مبشری^۱
محمود صفری^۲
راضیه توکلی نهاد^۳

چکیده

هدف: هدف از این مطالعه، شناسایی مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا بود. **روش:** در این پژوهش روش نمونه‌گیری تصادفی و جامعه آماری شامل دانشجویان دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان شهر تهران به تعداد ۱۹۲۵ نفر بود که بر اساس فرمول کوکران، ۳۲۰ دانشجو به عنوان نمونه انتخاب شدند. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر اجرا، آمیخته (کیفی و کمی) بود. به منظور گردآوری داده‌ها در بخش کیفی، متن دعای افتتاح، مطالعه و سپس از طریق کدگذاری باز و محوری، مؤلفه‌های مؤثر بر انس با خدا شناسایی شد. بر اساس مؤلفه‌های استخراج‌شده، پرسشنامه محقق‌ساخته ۱۳ گویه‌ای با طیف پنج‌ارزشی لیکرت تدوین شد. روایی صوری و محتوایی پرسشنامه توسط اساتید صاحب‌نظر تأیید شد. پایایی پرسشنامه، ۰/۹۰ آلفای کرونباخ محاسبه شد. در بخش کمی، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از مجموعه آمار توصیفی و استنباطی از طریق نرم‌افزار اس.پی.اس.اس و آر-۲۶ استفاده شد. **یافته‌ها:** نتایج تحقیق نشان داد که مؤلفه‌های مستخرج از دعای افتتاح (عناصر معرفتی، معنوی و اخلاقی) تأثیر بسزایی بر انس دانشجویان با خدا دارد. **نتیجه‌گیری:** به دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت توصیه می‌شود که توجه دانشجویان را به مضامین اصلی دعاها از جمله دعای افتتاح که مملو از مؤلفه‌های مؤثر بر انس با خداست، جلب کنند و از قرائت صرف آن بپرهیزند.

واژگان کلیدی: انس با خدا، انگیزه‌بخشی دعا، دعای افتتاح.

دریافت مقاله: ۰۰/۰۵/۲۲؛ تصویب نهایی: ۰۰/۰۸/۱۴.

۱. دکتری علوم قرآن و حدیث، استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی پردیس شهید مفتح دانشگاه فرهنگیان. تهران، ایران (نویسنده مسئول) / نشانی: شهر ری، میدان معلم، خیابان ۱۸ دی، پردیس شهید مفتح، گروه الهیات و معارف اسلامی / نامبر: ۰۵۹۵۵۵۴۷ / Email: Mt_mobasheri@yahoo.com
۲. استادیار مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان و دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد.
۳. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه فرهنگیان. تهران، ایران.

الف) مقدمه

امروزه انسان بیش از هر زمان دیگری نیاز به آرامش، ارتباط و انس با خدا دارد؛ زیرا مشغله‌های فکری و مادی و مشکلات عدیده‌ای که گریبانگیر انسان شده، احساس آرامش و ارتباط و انس با خدا را دچار خلل کرده است. لذا توجه به این امر مهم، مستلزم داشتن انگیزه برای دعا و راز و نیاز با خداست (ملکی فارمد و همکاران، ۱۴۰۰: ۶). حقیقت دعا، همان توجه موجود ناقص به کامل مطلق است که امری فطری بوده و لازمه آن، یأس از غیر حق و انقطاع از غیر الله است. حقیقت دعا، توجه به بارگاه حضرت معبود بوده و برای مؤمنان، نوعی معراج و تکامل روحی و معنوی است. دعا، فقط تلفظ برخی کلمات و مراعات برخی آداب خاص نیست. حقیقت و روح دعا، توجه قلبی انسان به خداوند عالم است (مصباح یزدی، ۱۳۹۲: ۱۹). حقیقت دعا این است که خدا انسان را به حضور پذیرفته و به او توجه کند و انسان نیز خداوند را زیارت کند و حکمت دعا، همان روح دعاست که دعاکننده، خود را مدعو خدا می‌داند (جوادی آملی، ۱۳۷۸: ۲۳۶). بنابراین، دعا باعث گسترش بیش و معرفت انسان به مقام ربوبی و انس با خدا می‌شود. (مشکینی، ۱۳۷۰: ۲۳-۲۰)

انس در لغت به معنای آرام و قرار یافتن قلب بر اثر نزدیک شدن به چیزی است و در اصطلاح، شادی و سرور عاشق در همراهی با یار خویش است که یکی از مصادیق بارز آن، انس با خداوند است (فیومی، ۱۳۸۳: ۲۵). انس با خدا موقعیت و جایگاه خاصی دارد که رسیدن به آن در توانایی هر کسی نیست؛ چون مستلزم همت، سعی و کوشش، مجاهدت و اخلاص است. هر کس خواهان انس با دیگری باشد، باید چنان عملکردی از خود نشان دهد که فرد مقابل به او اعتماد کامل پیدا کند و رفتارهایش را مطابق میل خود یابد و این چیزی نیست که به آسانی قابل دستیابی باشد. بسیار دیده شده است که دو نفر باهم دوست‌اند، اما انسی با یکدیگر ندارند. از این رو، هر دوستی نمی‌تواند لایق این مقام شود (دبلی، ۱۴۱۲، ج ۱: ۱۸). امام علی (ع) می‌فرماید: خدا به حضرت موسی (ع) وحی کرد: هر کس دوستی را دوست دارد، به او انس می‌گیرد و هر کس به دوستی انس گرفتاریال گفته او را تصدیق می‌کند و به کردارش خشنود می‌شود... ای موسی! من تنها به محبت‌م اختصاص دارم. (همان: ۱۸)

انسان به طور ذاتی به دنبال آرامش و انس با خدا و مستعد اتصاف به همه کمالات است؛ اما دستیابی به آنها در گرو تربیت صحیح می‌باشد و برای رسیدن به قرب الی‌الله، باید بهترین شیوه‌ها را انتخاب کرد. به یقین، برترین روشها که مبتنی بر شناخت حقیقت انسان و همه ابعاد وجودی اوست، تنها در کلام و سیره انسانهای کامل در هر عصر و زمان جستجو می‌شود که کسی جز معصومان (ع) نیستند (اسماعیلی ابولی، ۱۳۸۸)؛ زیرا دعاها رسیده از معصومین (ع)، همچون دعای افتتاح، مجموعه‌ای است از معارف الهی که دقیق‌ترین اوصاف الهی، از صفات ذات گرفته تا صفات افعال، از توحید ذاتی گرفته تا توحید ربوبی و... در آن تبیین شده است. (مشکینی، ۱۳۷۰: ۲۳-۲۰)

محمدتقی مبشری و همکاران ♦ 1115

دعای افتتاح متشکل از سه بخش کلی است که بخش نخست آن، حمد و ثنای الهی می‌باشد. بسیاری از معارف دینی به زبان حمد و ثنا و تسبیح و راز و نیاز و سوز و گداز بیان می‌شود. در واقع؛ این بخش، چگونگی راز و نیاز با خدا را به زبان دعا به ما آموزش می‌دهد. بخش دوم دعا شامل صلوات بر محمد و آل محمد(ص) با اوصاف ویژه است. بخش سوم به مسئله انتظار فرج و شکایت از غیبت حضرت ولی عصر(عجل‌الله تعالی فرجه الشریف) و زیادی دشمنان و کمی دوستان و آرزوی دولت کریمه و آمادگی برای جانفشانی و خدمت در آن دولت می‌پردازد و در آخر، با دعای نصرت و عزت برای مسلمانان به پایان می‌رسد. (مهدوی کنی، ۱۳۸۳: ۴۷)

انسان به عنوان اشرف مخلوقات، شایسته رسیدن به قرب الهی و انس با خداست که این امر در سایه تربیت درست و منطقی صورت می‌گیرد. از طرفی، انسان نیازمند الگو و انگیزه است تا بتواند در مسیر انس به خدا گام بردارد و برای رسیدن به قرب الهی بکوشد (مبشری و همکاران، ۱۳۹۹). رسیدن به قرب الهی و انس با خدا مستلزم مناجات با یگانه محبوب است؛ چون مناجات زمزمه عاشق و معشوق است؛ رازی که امام سجاده(ع) از عمق وجود با خدای خویش به میان می‌گذارد؛ زیرا ایشان با عنوان دعای افتتاح، پروردگار متعال را عارفانه می‌خواند و راه برقراری ارتباط با حق تعالی را به زیبایی به نمایش می‌گذارد.

چالش ذهنی پژوهشگران از جایی شروع شد که به وضوح، ناظر کم‌رنگ شدن انس دانشجویان با خدا و اهمیت دعا و مناجات با پروردگار شدند. لذا دعای افتتاح را مورد توجه قرار دادند تا زمینه انس دانشجویان با خدا را بهبود ببخشند. از طرفی، اینکه انسان بتواند با محبوب خویش به درستی انس پیدا کند، مستلزم داشتن انگیزه است. همچنین از آنجا که ضروری است انگیزه انس به خدا در دانشجویان، به ویژه دانشجویان دانشگاه فرهنگیان که زمینه‌ساز رشد و تعالی آینده‌سازان این مرزوبوم‌اند، متبلور شود؛ زیرا در مبانی آموزشی دانشگاه اهمیت انس و مناجات با خدا برجسته نشده و حتی انس با خدا در میان دانشجویان کم‌رنگ شده است؛ لذا در این تحقیق، دعای افتتاح مورد توجه قرار گرفت تا با نشان دادن دیدگاه دانشجویان جامعه آماری، متولیان امر تدوین کتب درسی را به این امر مهم توجه دهد تا از این طریق، زمینه انس دانشجویان با خدا را ارتقا بخشد. از طرفی، مؤلفه‌های انگیزه‌بخش پیرامون انس انسان به خدا از منظر دعای افتتاح در هیچ پژوهشی شناسایی نشده است؛ اگرچه پیامبران و ائمه اطهار همواره می‌کوشیدند تا زمینه انس به خدا در انسانها را فراهم سازند. لذا پژوهشگران با این سؤالات روبه‌رو شدند که: مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح کدام‌اند؟ آیا این مؤلفه‌ها تأثیر مثبتی بر انس دانشجویان با خدا دارند؟ میزان تأثیر مؤلفه‌های انگیزه‌بخش بر انس با خدا چگونه است؟

از آنجا که نتایج این تحقیق می‌تواند با شناسایی مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح، میزان تأثیر آنها بر انس با خدا و ارائه الگوی پیشنهادی به دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، زمینه توسعه انس انسان و به ویژه دانشجویان را با خدا فراهم کند، انجام این پژوهش از اهمیت و ضرورت بسیار بالایی برخوردار است. در

1116 ♦ تأثیر مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا

همین راستا، به منظور بهبود بحث و تفسیر این مطالعه، به پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه به طور مختصر اشاره می‌شود، اگرچه تحقیقی که با عنوان این تحقیق یکسان باشد، یافت نشد.

میشری و همکاران (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با هدف شناسایی مؤلفه‌های انگیزه‌بخش مناجات خمسه عشر بر انس انسان با خدا دریافتند که چهار مؤلفه مهم «رعایت حق‌الله»، «رعایت حق‌المعصوم»، «رعایت حق‌الناس» و «رعایت حق‌النفس»، تأثیر بسزایی در انس انسان با خدا دارد.

زیدانیان (۱۳۹۷) در پژوهشی با هدف «بررسی مباحث بلاغی دعای افتتاح» دریافت که این دعا علاوه بر مضامین والای اخلاقی و تربیتی، از لحاظ الفاظ و تعابیر نیز از فصاحت و بلاغت والایی برخوردار است. در واقع؛ این دعای معروف و شناخته‌شده نزد شیعیان، سرشار از مضامین عالی و سازنده و مملو از آرایه‌های لفظی و معنوی است که زمینه‌ساز هدایت انسان برای رسیدن به قرب الهی است.

علی‌پور (۱۳۹۵) در پژوهشی با هدف «تبیین معارف قرآنی دعای افتتاح» دریافت که رابطه بسیار عمیقی بین این دعا و قرآن وجود دارد. وی به سه گونه تأثیرپذیری دعای افتتاح از قرآن اشاره کرده است که عبارتند از: تصریح، اقتباس و تلمیح. مفاهیم قرآنی موجود در دعای افتتاح عبارتند از: مسائل توحیدی، پیامبرشناسی، امام‌شناسی و مسائل اجتماعی و اخلاقی، که از مسائل زیربنایی تشیع می‌باشند. چنانکه از سخنان حضرت برمی‌آید، این دعا از لحاظ محتوایی همسنگ قرآن است؛ زیرا پیامبر رحمت نیز قرآن و عترت را همپایه یکدیگر و دو گوهر جدا نشدنی در هدایت بشر برمی‌شمرد.

پورنقی و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیق «دکترین آینده جهان در پرتو دعا‌های ندبه، افتتاح و عهد»، با بیان خلاصه‌ای از آموزه‌های دعا‌های ندبه، افتتاح و عهد با روش تحلیل محتوای کیفی دریافتند از آنجا که دعاها از سرچشمه الهی نشأت گرفته‌اند، چشم‌اندازی آرمانی را با ابعاد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی- اجتماعی و عرفانی برای آینده جهان و مردم موحد آن در نظر دارند؛ یعنی همان خدایی که وعده تحقق به ارث رسیدن کل زمین به صالحان را طبق آیه قرآن داده است، برای رساندن انسانهای صالح به آتیه‌ای خدامحور، تمامی ابعاد سعادت زندگی دنیوی و اخروی او را در نظر گرفته است.

حسینی تهرانی (۱۴۲۲) در پژوهشی با هدف «شرح فقراتی از دعای افتتاح» آورده است که امتیاز ویژه دعای افتتاح نسبت به سایر ادعیه این است که در این دعا ابتدا موقعیت و جایگاه بنده در ارتباط با پروردگار و کیفیت ایجاد ارتباط و برقراری اتصال، تبیین و آنگاه رابط و واسطه و وسیله این ارتباط و اتصال برای خواننده مشخص و معین می‌شود که جز این راه، طریقی که موجب وصول و وفود به حریم الله باشد، وجود ندارد.

بر اساس مطالعات انجام‌شده می‌توان دریافت که دعا وسیله‌ای برای رسیدن به قرب الهی است و انسان در سایه توکل و راز و نیاز با محبوب خویش می‌تواند انس با خدا را در خود تقویت کند و آرامش

وصف‌ناپذیری را برای خود و خانواده‌اش به ارمغان آورد. از طرفی، نتایج پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد که در این زمینه پژوهش‌های مستقیم و هدفمندی پیرامون مؤلفه‌های انگیزه‌بخش انس با خدا، به ویژه در دعای افتتاح صورت نگرفته است. لذا پر کردن این خلأ مطالعاتی، ضرورتی انکارناپذیر است.

ب) روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ شیوه گردآوری داده‌ها از نوع آمیخته بود. بخش کیفی شامل متن دعای افتتاح و بخش کمی جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه شهید شرافت و شهید باهنر شهر تهران در نیمسال دوم تحصیلی ۱۳۹۹ به تعداد ۱۹۲۵ دانشجوی بود. حجم نمونه با توجه به فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر و به روش نمونه‌گیری در دسترس تعیین شد. برای جمع‌آوری داده‌ها، ابتدا دعای افتتاح به دقت، بررسی و از طریق کدگذاری باز و محوری، مؤلفه‌ها شناسایی شد. سپس از پرسشنامه محقق‌ساخته ۱۳ گویه‌ای با طیف پنج درجه‌ای لیکرت (از خیلی کم با امتیاز ۱ تا خیلی زیاد با امتیاز ۵) با توجه به مؤلفه‌های استخراج شده استفاده شد؛ به طوری که پنج گویه برای مؤلفه معرفتی، چهار گویه برای مؤلفه معنوی و چهار گویه برای مؤلفه اخلاقی طراحی شد. روایی صوری و محتوایی توسط اساتید حوزه معارف و علوم تربیتی تأیید شد. اما پس از اجرای آزمایشی ۳۰ پرسشنامه، هر یک از گویه‌ها از طریق تحلیل عاملی بررسی شد که بار عاملی همه آنها بالاتر از ۰/۶۰ بود؛ به جز دو گویه که کمتر از ۰/۴ بود و منجر به حذف آنها شد. بنابر این، پرسشنامه ۱۵ گویه‌ای، با ۱۳ گویه نهایی شد. پایایی هر یک از متغیرهای پژوهش با استفاده از روش آلفای کرونباخ، محاسبه شد که نتایج آن در جدول ۱ ارائه شده است. به منظور تحلیل داده‌ها، پس از بررسی نرمال بودن آنها، از آمار توصیفی و استنباطی (روشهای آماری شاخص لوپ، ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل عاملی اکتشافی و تحلیل عاملی تأییدی) از طریق نرم‌افزار اس.پی.اس.اس و آر-۲۶ استفاده شد.

جدول ۱: پایایی متغیرهای پژوهش با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ

متغیر	تعداد گویه	آلفای کرونباخ
معرفتی	۵	۰/۸۹
معنوی	۴	۰/۹۰
اخلاقی	۴	۰/۸۸
نمره کل	۱۳	۰/۹۰

ج) یافته‌های پژوهش

سؤال اول: مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا کدام‌اند؟

1118 ♦ تأثیر مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا

برای پاسخ به این سؤال، ابتدا متن دعای افتتاح با دقت بررسی شد و از طریق کدگذاری باز و محوری، مؤلفه‌های انگیزه‌بخش بر انس انسان به خدا به شرح ذیل استخراج شدند.

ابتدا جملات و عبارات به صورت باز کدگذاری شدند که در مرحله اول، ۵۲ کد مشخص شد. پس از انجام اولین کدگذاری باز، کدهای مشخص شده مجدد بازبینی دقیق‌تری شدند که این تعداد کد، در مرحله دوم پس از تلخیص و حذف کدهای تکراری و غیر مرتبط، به ۴۱ کد کاهش یافت. در مرحله سوم پس از مشاوره و بهره‌گیری از نظرات صاحب‌نظران پژوهشی، تعدادی از کدهای باز و گزاره‌ها به دلیل داشتن همپوشانی با مقوله‌های مشابه، در سایر مقوله‌ها ادغام شدند. لذا در آخرین مرحله پس از انجام مقایسه‌های نهایی، کدگذاری باز با ۳۱ کد به پایان رسید. سپس در کدگذاری سلسله‌مراتبی (محوری)، ۳۱ کد اولیه بررسی دقیق‌تری شدند و با در نظر گرفتن ابعاد و ویژگی‌های کدهای اولیه، چند کد اولیه ذیل یک کد یا مقوله کلی و انتزاعی‌تر قرار داده شد؛ به طوری که یک مقوله کلی و انتزاعی در رأس تعدادی مقوله باز (اولیه) قرار داده شد. در نهایت، سه مقوله اصلی به شرح ذیل مشخص شد.

یک) مؤلفه معرفتی؛ کدهای حمد و ثنا، مهربانی و احسان خدا، رحمت و عفو الهی، خشم و غضب الهی، جود و کرم الهی، امید و توکل و ایمان، شنوا بودن خدا، رفع‌کننده بلاها، پذیرش یگانگی خدا، حلم و بردباری خدا، تسلیم مصلحت الهی بودن، توسل به اهل بیت، رفع‌کننده حاجات، تبلیغ دین توسط بندگان، تفکر در صفات الهی، تفکر در آفرینش، تمسک به قرآن، یادآوری نعمتها، شکر نعمتها، قدرت الهی، بی‌نیازی پروردگار، پرده‌پوشی خدا، هدایت بندگان، رزاق بودن خدا و خالق بودن خدا.

دو) مؤلفه‌های معنوی؛ کدهای آگاهی و عدم غفلت، فروتنی و عدم غرورزدگی و محبت به خدا و اولیای الهی.

سه) مؤلفه‌های اخلاقی؛ کدهای خودسازی، انتظار و لیاقت و شایستگی.

سپس نتیجه تحلیل عاملی اکتشافی با استفاده از روش برآورد بیشینه درستمایی و با استفاده از روش چرخش وریماکس، به دست آمدن سه عامل بود که دقیقاً با حوزه‌های طراحی شده در پرسشنامه انس با خدا تطابق دارد. تعداد عاملهای به دست آمده بر اساس مقادیر ویژه، بالای یک می‌باشد که در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳: اطلاعات عوامل استخراج شده

عاملها	مقدار ویژه بعد از چرخش	میزان واریانس مقدار ویژه	میزان تجمعی واریانس
اول	۲/۶۷	۰/۱۸	۰/۱۸
دوم	۲/۰۶	۰/۱۴	۰/۳۲
سوم	۱/۸۱	۰/۱۲	۰/۴۴

نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که عامل اول با مقدار ویژه ۲/۶۷، ۱۸ درصد از واریانس آزمون را به خود اختصاص داده است. در کل، سه عامل به دست آمده ۴۴ درصد از واریانس کل آزمون را تبیین می‌کنند که مقدار قابل توجهی است. شاخصهای برازش مدل به دست آمده در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴: شاخصهای برازش مدل تحلیل عاملی تأییدی

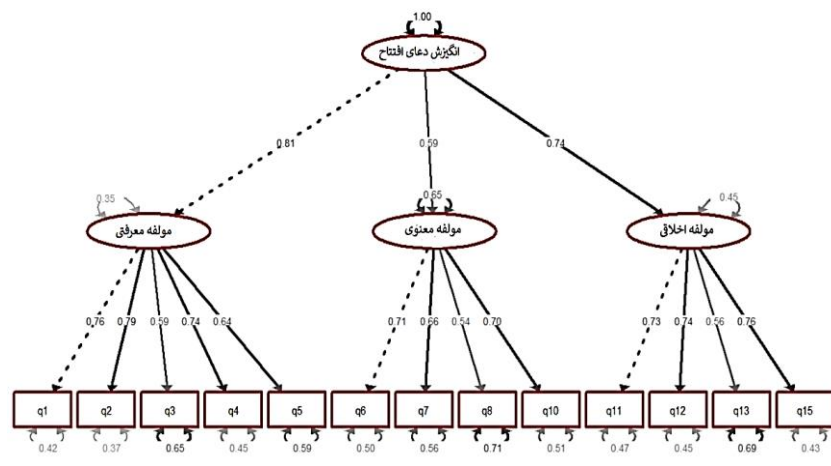
شاخصهای برازش		نام شاخص
حد مجاز	مقدار	
کمتر از ۳	۱/۰۲	χ^2/df
کمتر از ۰/۰۸	۰/۰۱	RMSEA
بالاتر از ۰/۹	۰/۹۹	CFI
بالاتر از ۰/۹	۰/۹۹	IFI
بالاتر از ۰/۹	۰/۹۵	GFI
بالاتر از ۰/۹	۰/۹۳	NNFI

به طور کلی، هر یک از شاخصهای به دست آمده به تنهایی دلیل برازندگی یا عدم برازندگی مدل نیستند و این شاخصها در کنار هم باید تفسیر شوند. نتایج بررسی شاخصهای برازش به دست آمده از مدل، نشان از کفایت و برازش مناسب مدل با داده‌ها داشت و تمامی گویه‌های وارد شده در مدل، بار عاملی بالایی با متغیر مکنون خود داشتند.

سؤال دوم: میزان تأثیر هر یک مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا چگونه

است؟

برای پاسخ به این سؤال، مدل استاندارد شده در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱: مدل عاملی تأییدی با ضرایب استاندارد شده

1120 ♦ تأثیر مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا

در ادامه با استفاده از نتایج به دست آمده در مدل پژوهش، به پاسخگویی سؤالات پژوهش پرداخته شده است. گفتنی است برای درک اینکه آیا رابطه بین متغیرها معنادار است یا خیر، از آماره Z و مدل اعداد معناداری یا همان P-Value استفاده شده است. از مدل اندازه‌گیری ضرایب استاندارد شده می‌توان دریافت که بین متغیرهای مکنون مربوطه و شاخصهای متناظر با آنها همبستگی معناداری وجود دارد. در واقع؛ ضرایب استاندارد شده بیانگر ضرایب مسیر یا بارهای عاملی استاندارد شده بین گویه‌ها و عاملها می‌باشند. برای داشتن روایی باید بین عاملها و گویه‌های مربوطه همبستگی معناداری وجود داشته باشد. مدل تخمین استاندارد، مدلی است که از تطابق دو ماتریس کواریانس مدل داده‌ها حاصل می‌شود و تخمین واقعی پارامترهای مدل را نشان می‌دهد. در این مدل، میزان روابط بین عامل و گویه‌ها نشان داده می‌شود. در صورتی که رابطه بالاتر از ۰/۴۵ باشد، می‌توان گفت گویه‌های مد نظر از قدرت تبیین خوبی برخوردارند. در جدول ۵، بار عاملی، آماره آزمون و معناداری مربوط به گویه‌های پرسشنامه بر متغیر مکنون مربوطه ارائه شده است.

جدول ۵: نقش گویه‌ها در متغیرهای مکنون

عامل	گویه	بار عاملی	آماره z	p-value
معرفتی	۱	۰/۷۶	-	۰/۰۰۱
	۲	۰/۷۹	۱۰/۸۷	۰/۰۰۱
	۳	۰/۵۹	۸/۱۱	۰/۰۰۱
	۴	۰/۷۴	۱۰/۲۴	۰/۰۰۱
	۵	۰/۶۴	۸/۷۹	۰/۰۰۱
معنوی	۶	۰/۷۰	-	۰/۰۰۱
	۷	۰/۶۶	۷/۶۲	۰/۰۰۱
	۸	۰/۵۴	۶/۵۰	۰/۰۰۱
	۱۰	۰/۷۰	۷/۸۹	۰/۰۰۱
اخلاقی	۱۱	۰/۷۳	-	۰/۰۰۱
	۱۲	۰/۷۴	۹/۲۵	۰/۰۰۱
	۱۳	۰/۵۶	۷/۲۰	۰/۰۰۱
	۱۵	۰/۷۵	۹/۳۸	۰/۰۰۱
کل	معرفتی	۰/۸۱	-	۰/۰۰۱
	معنوی	۰/۵۹	۴/۶۲	۰/۰۰۱
	اخلاقی	۰/۷۴	۴/۷۳	۰/۰۰۱

اطلاعات جدول ۵ نشان می‌دهد که تمامی گویه‌های وارد شده در تحلیل، بر عامل مربوط به خود دارای بار عاملی بالا و معناداری می‌باشند ($P < 0/001$). همچنین هر یک از سه عامل مرتبه اول بر عامل کلی‌تر؛ یعنی انگیزش‌بخشی دعای افتتاح، بار عاملی معناداری دارند که در این بین، بیشترین مقدار مربوط به عامل معرفتی با میزان ۰/۸۱ است.

د) بحث و نتیجه گیری

دعا و نیایش، نه تنها زبان مشترک تمام ادیان، بلکه تمام انسانهاست. در واقع؛ دعا برقراری پیوند فکری و عاطفی با خالق مهربان است. حقیقت دعا، همان عبادت است. همچنین سیر تکاملی انسان به کمال حقیقی، سیری اختیاری و آگاهانه است که با ایمان به خدا و تسلیم در برابر کلام حکمت او آغاز شده و کمال حقیقی انسان، در سایه عبادت و قرب به پروردگار حاصل می‌شود. از آنجا که هدف از این تحقیق، شناسایی مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا و میزان تأثیر هر یک از آنهاست، یافته‌های این مطالعه منجر به استخراج سه مؤلفه «معرفتی، معنوی، اخلاقی» شد که تأثیر بسزایی بر انس انسان و به ویژه دانشجویان به خدا دارد.

اولین مؤلفه انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس با خدا، مؤلفه «معرفتی» با ۰/۸۱ تأثیر است که لازمه آن، شناخت هر چه بیشتر انسان نسبت به پروردگار خویش می‌باشد؛ زیرا شناخت خدا از خواسته‌های ذاتی و فطری انسان است و انسان هرچه بیشتر نسبت به «حمد و ثنا»، «مهربانی و احسان خدا»، «رحمت و عفو الهی»، «خشم و غضب الهی»، «جود و کرم الهی»، «امید و توکل و ایمان»، «شناختن بودن خدا»، «رفع کننده بلاها»، «پذیرش یگانگی خدا»، «حلم و بردباری خدا»، «توسل به اهل بیت»، «تسلیم مصلحت الهی بودن»، «رفع کننده حاجات»، «تبلیغ دین توسط بندگان»، «تفکر در صفات الهی»، «تفکر در آفرینش»، «تمسک به قرآن»، «یادآوری نعمتها»، «شکر نعمتها»، «قدرت الهی»، «بی‌نیازی پروردگار»، «پرده‌پوشی خدا»، «هدایت بندگان»، «رزاق بودن خدا» و «خالق بودن خدا» معرفت و شناخت بیشتری پیدا کند، یقیناً می‌تواند انس بیشتری با محبوب بگیرد و الطاف بی‌کرانش بهره‌مند شود. همچنین انسان به گونه‌ای آفریده شده است که همواره به دنبال یافتن حقیقت است و بدون آن راضی نمی‌شود؛ چون حقیقت‌طلبی که از آن به عنوان غریزه کنجکاو یاد می‌شود، انسان را به شناخت خداوند وامی‌دارد. از طرفی، انسان همواره می‌کوشد تا به آرامش درونی دست پیدا کند. این آرامش محقق نمی‌شود، مگر اینکه با خدای خویش انس پیدا کند. پس معرفت و شناخت خداوند امری ضروری است.

دومین مؤلفه انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس با خدا، مؤلفه «معنوی» با ۰/۵۹ تأثیر است؛ چون انسان بدون توجه به «آگاهی داشتن و عدم غفلت»، «فروتنی و عدم غرورزدگی» و «محبت به خدا و اولیای الهی» نمی‌تواند به انس به خدا دست یابد. در واقع؛ انسان در سایه ناآگاهی و غفلت، به قرب الهی و دوستی با خدا نمی‌رسد. این نتیجه با یافته‌های مصباح یزدی (۱۳۹۸) همسوست؛ زیرا وی لازمه انس با خدا را پرهیز از غفلت می‌داند و ذکر خدا را گشاینده این راه به شمار می‌آورد. همچنین غرور مانع عبادت و بندگی انسان می‌شود. لذا انسان باید فروتنی اختیار کند و کبر و غرور را از خود دور کند تا بتواند لایق محبت خداوند و انس با او شود. علاوه بر آن، انسان بدون محبت به خدا و اولیای الهی‌اش نمی‌تواند به سرچشمه نور و انس با او راه پیدا کند؛ زیرا در قرآن می‌فرماید: «خداوند متکبران را دوست ندارد» (نمل: ۲۲). آری خداوند تکبر و

1122 ♦ تأثیر مؤلفه‌های انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس دانشجویان با خدا

خودبزرگ‌بینی را دشمن می‌دارد؛ زیرا همچنان که تواضع زمینه دوستی را تشکیل می‌دهد، تکبر زمینه پراکندگی و جدایی را به وجود می‌آورد. بنابر این، وجود کبر و غرور مانع ارتباط و انس انسان با خدا می‌شود. پس انسان باید همواره بکوشد که غرور و تکبر را از وجود خود بزدايد.

سومین مؤلفه انگیزه‌بخش دعای افتتاح بر انس با خدا، مؤلفه «اخلاقی» با ۰/۷۴ تأثیر است. یکی از راههای ارتباط انسان با خداوند داشتن اخلاق الهی است و این امر در گرو ذوب شدن در خداوند است؛ به طوری که آنچه محبوب می‌پسندد، در خود نهادینه کند و برای رضای پروردگار خویش گام بردارد و آنچه رضای حق در آن نیست، از خود دور کند. فتحعلی‌خانی (۱۳۸۹) انس و رابطه با خدا را در گرو رعایت موازین اخلاقی و به ویژه اخلاق الهی می‌داند.

نتایج یافته‌های این تحقیق با یافته‌های پژوهش فهیمی (۱۳۹۷) همسوست؛ چون وی دریافت که بین دعا و تکامل معنوی انسان، رابطه مستقیم وجود دارد و دعاهاى مأثور از معصومین (ع) راه مستقیم رسیدن به کمال را نشان می‌دهند و خواندن آنها، تأثیری سازنده در تربیت نفس و تکامل آن دارد. همچنین دعا را به عنوان عملی اختیاری، یکی از راههای تکامل معنوی و انس با خدا می‌داند.

در پایان، به همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت توصیه می‌شود که مضامین دعاها، به ویژه دعای افتتاح را برای یادگیرندگان از طریق برگزاری همایشها و کارگاه‌های تخصصی به صورت حرفه‌ای آموزش دهند. همچنین، اساتید حوزه معارف و علوم تربیتی، دانشجویان را به تحقیق کیفی بیشتر در این زمینه سوق دهند و نقش تسهیل‌گری را برای آنان ایفا کنند.

منابع

- اسماعیلی ابولی، علی (۱۳۸۸). «روشهای تربیتی در سیره امام سجاد علیه السلام». معرفت، ش ۱۴۱: ۳۷-۴۶.
- پورنقی، فاطمه سادات؛ وحید قاسمی و حبیب‌رضا ارزانی (۱۳۹۵). «دکترین آینده جهان در پرتو دعای ندبه، افتتاح و عهد». مشرق موعود، ش ۴۰: ۱۷۴-۱۴۹.
- حسینی تهرانی، محمدحسین (۱۴۲۲ ق). امام‌شناسی. مشهد: مؤسسه ترجمه و نشر دوره علوم و معارف اسلام.
- دیلمی، حسن‌بن محمد (۱۴۱۲ ق). ارشاد القلوب الی الصواب. قم: الشریف الرضی.
- زیدانیان، زهرا (۱۳۹۷). بررسی مباحث بلاغی دعای ابوحمزه ثمالی و دعای افتتاح. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. اهواز: دانشگاه شهید چمران.
- علی‌پور، محمد (۱۳۹۵). معارف قرآنی دعای افتتاح. تهران: دانشگاه قرآن و حدیث.
- فتحعلی‌خانی، محمد (۱۳۸۹). آموزه‌های بنیادین علم اخلاق. تهران: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی.
- فهیمی، شریفه (۱۳۹۷). «نقش دعا در تکامل معنوی انسان». کلام حکمت، دوره اول، ش ۲: ۶۳-۵۳.
- فیومی، احمدبن محمد (۱۳۸۳). المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی. قم: دارالهجره، چ سوم.
- مبشری، محمدتقی؛ محمود صفری و مریم ملکی فارمد (۱۳۹۹). «شناسایی مؤلفه‌های انگیزه‌بخش مناجات‌خمس عشر بر انس دانش‌آموزان با خدا». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، دوره پنجم، ش ۴: ۱۲۶-۱۰۹.
- مشکینی، علی (۱۳۷۰). المصباح المنیر: زیباترین سخن و عارفانه‌ترین دستور برای توبه و مناجات و تقریب. قم: الهادی، چ دوم.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). آیین پرواز. قم: مؤسسه پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۸). «انس با خدا و پرهیز از غفلت». معرفت، ویژه اخلاق، دوره بیست و هشتم، ش ۲۵۶.
- ملکی فارمد، مریم؛ محمدتقی مبشری و محمود صفری (۱۴۰۰). انگیزه‌بخشی مناجات‌خمس عشر در انس انسان با خدا. تهران: سراچه دل.
- مهدوی کنی، محمدرضا (۱۳۸۳). ترجمه و شرح دعای افتتاح. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چ سوم.
- Alipour, Mohammad (2016). **Quranic teachings of the Efteteh prayer**. Tehran: University of Quran and Hadith.

- Deylami, Hassan Ibn Muhammad (1412 AH). **Guidance of hearts to the right**. Qom: Al-Sharifa Al-Radi Publications.
- Fahimi, Sharifa (2018). **“The Role of Prayer in the Spiritual Development of Man”**. *Journal of the Word of Wisdom*, Vol. 1, 2: 53-63.
- Fathalikhani, Mohammad (2010). **Fundamental Teachings of Ethics**. Tehran: International Center for Translation and Publication of Mustafa (PBUH).
- Fayumi, Ahmad Ibn Muhammad (2004). **Al-Mesabah Al-Munir fi Gharib Al-sharh Al-Kabir le-Al-rafe’ie**. Third edition. Qom: Dar Al-Hojra Publications.
- Hosseini Tehrani, Mohammad Hossein (1422 AH). **Imamology**. Mashhad: Institute of Translation and Publication of Islamic Sciences and Education.
- Ismaili Ayouli, Ali (2009). **“Educational methods in the life of Imam Sajjad (Peace be upon him)”**. *Journal of Knowledge*, 141: 37-46.
- Mahdavicani, Mohammad Reza (2004). **Translation and explanation of the Eftetah prayer**. Third edition. Tehran: Islamic Culture Publishing Office.
- Maleki Farmad, Maryam; Mohammad Taqi Mobasheri & Mahmoud Safari (2021). **Motivation of the Khamsa Ashar prayer in the relationship between man and God**. Tehran: Saracheh Del Publications.
- Mesbah Yazdi, Mohammad Taghi (2013). **Flight Discipline**. Qom: Imam Khomeini Research Institute Publications.
- Mesbah Yazdi, Mohammad Taghi (2019). **“Friendship with God and Avoidance of Neglect”**. *Special Ethics, Journal of Knowledge*, Vol. 28, No. 256.
- Meshkini, Ali (1991). **Al-Misbah Al-Munir: The most beautiful speech and the most mystical order for repentance, prayers and rapprochement**. Second edition. Qom: Al-Hadi Publishing.
- Mobasheri, Mohammad Taqi; Mahmoud Safari & Maryam Maleki Farmad (2020). **“Identifying the Motivational Components of the Khamsa Ashar Prayer on Students' cordiality with God”**. *Quarterly Journal of Applied Issues of Islamic Education*, Vol. 5, No. 4: 109-126.
- Pornaghi, Fatemeh Sadat; Vahid Ghasemi & Habibreza Arzani (2016). **“The Doctrines of the Future of the World in the Light of Nodbe, Efteteh and A’hd Prayers”**. *The Promised East*, 40: 149-174.
- Zidanian, Zahra (2018). **Study of rhetorical issues of Abu Hamza Thamali and Efteteh prayers**. Master's thesis. Shahid Chamran University of Ahvaz.

